

Çeviriler

İmâmiyye Şiası'nın İki Ekolü Ahbârîler ve Usûlîler Arasındaki Temel Farklar*

Abdullah es-SEMÂHİCÎ

Çev.: İbrahim KUTLUAY**

Yedinci Mesele:

O, [Şeyh Yâsin] (Allah şerefini devam ettirsin) “Müctehidimizle¹Ahbârî arasındaki fark nedir?” diye sordu.

Bana göre Ahbârîler’le Usûlîler arasındaki fark; meseleyi insafla değerlendirenler, partizanlıktan (asabiyyeden) ve dağınık görüşlerden [yanlış yola sapmaktan] kaçınanlar açısından açıktır. Bu durum, farklı bakış açılarına ve prensiplere dayanmaktadır; “taklid bağından kurtulan, iyice dikkat eden ve meseleye kulak veren”² bu hususta tartışmaz.

* Bu çalışma, Safavîler’in son zamanlarında yaşamış Ahbârî âlim Abdullah es-Semâhicî’nin (ö. 1135/1723) *Münyetü’l-Mumârisin* adlı eserinde *Yedinci Mesele* diye başlayan ve Ahbârî ve Usûlî Ekolleri arasındaki farkları kırk maddede özetleyen Arapça metnin tercümesidir. İçeriği daha iyi yansıtacağı mülahazasıyla başlık tarafımızdan konmuştur. Sözü edilen çalışma, yazma hâlinde Kum Marâşi Kütüphanesi’nde(1018)1126/1713)bulunmaktadır. Bk.<http://www.alasfoor.org/mkt/mkt/140/>; http://tahkekat.blogspot.com/2009/07/blog-post_09.html. Ayrıca bu çalışma, Andrew J. Newman tarafından “The Nature of the Akhbârî/Usûlî Dispute in Late Şafawid Iran. Part 1: ‘Abdallâh al-Samâhijî’s Munyat al-Mumârisin” adıyla *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, (University of London, c. 55, Sayı 1 (1992), s. 22-51) de yayımlanmıştır. İlgili metni tahkik edip tercüme eden Andrew J. Newman’ın Arapça metne yazmış olduğu üç sayfalık girişte ayrıntılı olarak ifade edildiği üzere, tahkik ve tercümede Abdullah es-Semâhicî’nin Ahbârî ve Usûlî Ekolleri arasındaki tartışmalara ve farklara dair kırk maddelik Arapça metnin, Tahran Meclis Kütüphanesi (1916/27) ile Kum Marâşi Kütüphanesi’nde bulunan (1018) 1126/1713 tarihli Kum nüshası esas alınmıştır. Biz tercümemizde es-Semâhicî’ye ait olan ve Newman tarafından tahkik edilen Arapça metni esas aldık; bununla beraber Arapça metindeki bazı muğlak ifadeleri daha net aktarabilmek için Arapça metnin sonunda yer alan ve Newman tarafından yapılan İngilizce tercümeden de istifade ettik. Bize ait ilave kelime ve ifadeleri, metin içinde köşeli parantez içinde verdik. Arapça metinde geçen kapalı hususlara ve kaynaklara ilişkin bazı dipnotları İngilizce çeviriden aldık. Arapça metin içinde kısaca işaret edilen âyetlerin tam meal ve yerlerini dipnotlarda gösterdik. Lüzum gördüğümüz yerler için kendimiz de dipnotlar koyduk; tarafımızdan konulan açıklayıcı dipnotları diğerlerinden ayırt etmek için (Çev. notu) şeklinde belirttik.

** Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, i_kutluay@yahoo.com

1 Her ne kadar metinde *müctehit* kelimesi kullanılmış olsa da, bu ekol daha çok *Usûlî* diye tanındıkları için, bundan sonra hep Usûlî kelimesini tercih edeceğiz. (Çev. notu)

2 Kâf 50/37: “Şüphesiz ki bunda akıllı olan veya hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.” Kâf 50/37.

1. *Usûlîller*³ ictihadı ferdî bir zorunluluk veya ihtiyarî bir vâcip olarak görürler. *Ahbârîler* ise ictihadı haram sayıp - mâsum imamdan rivayette bulunan râvi sayısı fazla olsa da- rivayeti mâsum imamdan veya ondan nakleden râviden almayı vacip görürler. Onların bu konuda Kitap ve sünnetten kesin delilleri bulunmaktadır. Bu delillerin hepsini bu muhtasar çalışmada zikretmek için yeterince yer bulunmamaktadır. Bunları kitabımızda topladık; Allah bize bu çalışmayı tamamlamayı ve özetlemeyi nasip etsin.

2. Usûlîler “Bize göre deliller dört tanedir, bunlar Kitap (Kur’ân), sünnet,⁴ icmâ⁵ ve akıl delilidir” derler.⁶ Ahbârîler ise sadece Kitap ve sünneti delil olarak kabul ederler; hatta bazıları kendilerini sadece sünnetle sınırlandırır; çünkü onlara göre Kitap (Kur’ân) müfesser/açık değildir; zira Kur’ân’ı tefsir etmek sadece mâsum imamlara (a.s.) hastır. İcmâ ve akıl delili, Kitap ve sünnet delillerine dâhildir denmez.⁷ Eğer dediğiniz gibi olsaydı taksimat “dört delil” şeklinde olur, bu durumda bizim savunduğumuz görüşün bir anlamı olmazdı. Keza icmâ ve akıl delili, teyit edici deliller olup bunlara da müstakil deliller denmez. Durum dediğiniz gibi olsaydı [dörtlü] taksimat doğru olmazdı; çünkü bu hâlde taksimatın bir kısmı [Kitap ve sünnet şeklindeki ikili taksimat], onun [Kitap, sünnet, icmâ ve akıl şeklindeki dörtlü taksimatın] bir parçası olarak kalmazdı.⁸

3. Usûlîler “zanna dayanarak şer’î hükümler elde etmeyi” caiz görürler.

Ahbârîler ise zanna dayanarak şer’î hükümler elde etmeyi kabul etmezler ve şer’î hükmün ancak ilme dayanarak elde edilebileceğini savunup ancak ‘kesin ilmi’ kabul ederler. Ahbârîlere göre ilim kat’î olan, hakikate (*nefsü’l-emre*) uygun düşen, herkes tarafından bilinip rivayet edilendir. Bu da mâsum imamdan nakledildiği

3 Abdülcelil el-Kazvîni VI/XII. yüzyılda *Kitâbü’n-nakd*’de *usûlî* terimini kullanmış olmasına rağmen, Kohlberg’in de kaydettiği gibi (“Akhbârîya”, 716-17), es-Semâhicî’nin *müctehit* terimini kullanmaktaki ısrarı, usûlî teriminin Safevîler’in son zamanlarında her zaman aynı şekilde kullanılmamış olabileceğini akla getirmektedir. es-Semâhicî’nin de kaydettiği gibi, Şeyh Yâsin, müctehit ve ahbârî terimlerini kullanmıştır. Ayrıca bk. bu makale no: 2, İngilizce tercüme kısmı 2. Metinde her madde başında kullanılan *müctehit*(ler) kelimesi ile kastedilen *Usûlî*(ler)’dir.

4 İmâmiyye’ye göre sünnet, Hz. Peygamber’e ait hadislerin yanında on iki imama ait *ahbârî* da kapsamaktadır.

5 İcmâ ile ilgili olarak bk. 5, 10, 35 ve 36. maddeler.

6 Akli deliller:

1. *Asâletü’l-berâe*, “muayyen bir delilin ve zıddına bir âyet ve hadisin olmadığı fillerin tabii olarak caiz olacağı”nı kapsar; bu delile *berâetü’l-asl* veya *ibâhatü’l-asl* diye de atıfta bulunulur. 32, 33, 37. maddelere bakınız.

2. *Asâletü’l-istishâb* (devamlılık prensibi): Bir şeydeki onaylanmış sâbit ve kesin bir hâl, yeni duruma da teşmil edilir; bir öncekinin hükmü yeni meseleye şamil kılınır. bk. 39. madde. [*İstishâb*: Önceden sabit bir hâlin hilâfına, onu bozan bir delil bulunmadığından o hükmün devamı demektir. Çev. notu].

3. *Asâletü’l-tahyîr* (kişinin kendi tercihinde hür olma prensibine) şüphe durumunda başvurulur. Bu meselelerle ilgili olarak bk. Muhakkık el-Karakî’nin *Tarikü istinbâti’l-ahkâm, et-Tevhîd II*, rakam 3 (1405), 42-45. adlı eserlerinin mütercim ve şârihi Ali Küli Karâî’nin bu eserler hakkındaki notlarına bakınız. Karakî hakkında bk. elinizdeki makalenin 25 ve 31. maddeleri. Keza Newman, “The myth of the clerical migration to Safawid Iran: Arab Shîite opposition to Ali Karakî and Safawid Shîism”, *Der Welt des Islams*. Vol. 33 (1993), 66-112.

7 Yani Usûlîler, Kur’ân’ın bazı âyetlerine, bazı hadislere ve imamların sözlerine dayanan icmâ ve akıl delilini kabul ederler. Bu konuda bk. 13, 16, 18 ve 29. maddeler.

8 Yani, *Asıl deliller* Kur’ân ve sünnet olduğundan, diğer iki delil onlar tarafından delil kabul edilmez.

sabit olan (haber) dir. Ahbârîler nakledilen haberde âdet gereği hata olmayacağını kabul ederler. Şârî, dâimîler ve örf bunu ilim diye adlandırır.⁹ Ahbârîler *zanmı*, “rivayet olmadan icthâat ve istinbatla elde edilen şey” diye tanımlarlar; ilim rivayetle elde edilmişse buna *zan* denmez. Onlara göre *zanla amel etmekten men etme*, Kitap ve sünnetten elde edilen bir delildir. Nitekim âyetlerde *zan* hakkında “...*Zannın bir kısmı günahdır*”¹⁰ “*Zannın bir kısmı günahdır, zan gerçeğin yerine geçemez*”¹¹ “*Kahrolsun o koyu yalancılar!*”¹² “*Bilgin olmayan şeyin ardına düşme...*”¹³ diye buyurulmuştur. Ahbârîler *zan* hakkında “Bildiginiz şeyleri söyleyiniz, bilmediğiniz şeyleri söylemeyiniz” şeklindeki imamların sözlerini de dile getirirler. Bundan başka açık delilleri ve önemli burhanları da bulunmaktadır.

Genel ve mutlak olduğundan usûl-i fıkha dayandırılan bu ifadeleri sınırlandırmak keyfi bir şey olur (tahakküm). Burada “imamlardan gelen haberlerle amel eden kimse, aslında *zanla amel etmekten çıkmış olmaz*” şeklindeki [Usûlîlerin] itirazları reddedilir; zira imamlardan gelen habere, ne dilde ne örfte ne de şeriatla *zan* denir. Haberlerin [gerçeğe] zıt olma ihtimalinin caiz görülmesi, onları kesin bilgi olmaktan çıkarmaz; zira şer’î ilim; örfen, âdeten ve mutlak olarak sadece çelişki ihtimalinin olmadığı ilimdir. İmamlar râvîlerin naklettiğini kabul etmeye izin vermişler, zanna dayanmayı ise yasaklamışlardır. [Çünkü] imamların sözlerinde tenâkuz caiz değildir. Özetle bu konuda pek çok delil bulunmaktadır, ancak bunların hepsini zikretmenin yeri burası değildir.

4. Usûlîler hadisleri *sahîh*, *hasen*, *müvessak* ve *zayıf* şeklinde dört gruba ayırırlar.¹⁴ Ahbârîler ise hadisleri *sahih* ve *zayıf* diye iki kategoriye ayırırlar. Sahih olmayıp *hasen* ve *müvessak* olan hadise dayanarak amel etmek caizdir, bu durumda o *sahih* sayılır; değilse *zayıf*tır. Her ne kadar ıstılahta hadisler *sahîh*, *hasen*, *müvessak* ve *zayıf* şeklinde dörde ayrılmış ise de manâ itibarıyla hadisler iki kategoridir.

5. Usûlîler *sahih hadis*, “İmâmî, âdil ve sika râvînin kendisi gibi İmâmî, âdil ve sika râvîden alarak mâsum imamdaki naklettiği rivayet” diye tanımlarlar. *Hasen* ise “Râvîlerinin hepsinin veya birinin *memdûh* olup râvî(ler) hakkında *tevsikin*

9 Müctehit ve yanılma hakkında bk. 18, 23 ve 30. maddeler.

10 el-Hucurât, 49/12: “Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçın; çünkü zannın bir kısmı günahdır.”

11 “Hâlbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifade etmez.” (en-Necm, 53/28).

12 ez-Zâriyât 51/10.

13 el-İsrâ 17/36.

14 Bazı İmâmîler ve çoğu Batılı kaynaklar hadisleri ilk kez bu şekilde dörtlü taksimata tâbi tutanın el-Hasan b. Yusuf Allâme el-Hillî (ö. 726/1325) olduğunu ifade ederler. Meselâ bk. el-Havansârî, IV, 251; Madelung, “Akhbârîyya”, s. 56; Kohlberg, “Akhbârîyya”, s. 56, Esterâbâdîden naklen. ; Kohlberg, “Aspect of Akhbari thought in the seventeenth and eighteenth century”, Nehemia Levtzion and John O. Voll (edit.), *Eighteenth Century Renewal and Reform in Islam* (Syracuse University Press, 1987), s. 134.

Allâme’nin bizâtihi belirttiğine göre, Ahmed b. Mûsâ b. Tâvûs el-Hüseynî el-Hillî (673/1274) bu dörtlü sistemi ilk teklif eden kimse olarak görünmektedir. Allâme hukukî tartışmalarda bu taksimatı ilk uygulayan kimsedir. Bk. el-Emin, *Ayânü’ş-Şîa*, X, 181; S. A. Arjomand, *The Shadow of God and Hidden Imam, religion, political order, and societal change in Shî’ite Iran from the beginning to 1890* (London, University of Chicago Press, 1984), s. 55; Tabâtabâî, s. 48 ve no: 2, ayrıca bk. 5, 29.

bulunmadığı rivayet”tir. *Müvessak*, “Râvilerinin hepsinin veya birinin güvenilir (müvessak) olduğu, ancak İmâmî olmayan râvilerin aktardığı rivayet”tir. *Zayıf* ise “sahih, hasen ve müvessak şartlarını taşımayan rivayet”tir.

Ahbârîler sahih hadisi “Mâsum imama dayandırılarak nakledilen ve mâsum imamdan geldiği sabit olan hadis”tir diye tarif ederler. Sıhhat ve kesinlik (sübût) dereceleri çeşitli olup bunlar bazen tevâtür yoluyla (*mütevâtir*), bazen de *âhâd haber*lerle gerçekleşir.¹⁵ Rivayetlerin âhâd haberlerle gelen kısmı için, Kur’ân’a ve icmâya uygunluk, kendisini teyid eden [mütabî] diğer hadisler yahut da bunun dışında ilmi gerektiren ve söz konusu rivayetin sahih olduğuna tanıklık eden *karîneler* [aranır]. Nitekim Allâme Muhammed b. Hasan et-Tûsî (ö.460/1067)¹⁶ ve diğerleri bunları tafsilatlı olarak açıklamışlardır. Yahut da hadis, İmâmiyye nezdinde *sahih ve muteber asıllardan*¹⁷ (usûl) rivayet edilmişse böyle bir hadis İmâmîler tarafından sahih olarak kabul edilir. Zayıf ise bu tanımın dışındakiler [diye tarif edilebilir]. Şeyhimiz Allâmetü’z-zaman,¹⁸ “İlk ıstıhlardan ayrılma Allâme Hillî ile birlikte meydana gelmiş, yani bu tarifi Allâme Tûsî yapmış, müteahhirûn dönemi¹⁹ âlimleri ise önceki tarifleri bilmeden Tûsî’nin tarifine tabi olmuşlardır; zira bu ıstılah Allâme Hillî’den önce bilinmiyordu” demiştir.

6. Usûlîler, toplumu *müctehitler* ve *mukallitler* (müctehitlere tâbi olanlar) şeklinde iki gruba ayırır. Ahbârîler ise toplumun tamamının mâsum imamların mukallidi olduğunu söylerler ve hiçbir müctehidi kabul etmezler.

7. Usûlîler “ilim *gaybet zamanında* ictihat yoluyla, mâsum imam hayatta iken -vasıtalarla da olsa- mâsum imamdan alma yoluyla elde edilir” derler. Masum imam hayatta iken ictihat caiz olmaz. Bu, imamlardan *ahbârî* rivayet edenlerin uygulamasıdır.

Ahbârîler bu hususta *gaybet zamanı* ile imamın hayatta olması arasında fark gözetmezler. Hz. Peygamber’in helal saydıkları kıyamet gününe kadar helal, onun haram saydıkları da kıyamet gününe kadar haramdır. [Şeriatin dışında] haram ve helal kılan başka bir mercii yoktur. Hadiste olduğunun dışında [haram ve helal hususunda] başka bir şey gelmeyecektir.

15 Âhâd haberle ilgili olarak bk. 12, 22, 35. maddeler ve ikinci bölüm no: 32.

16 Bu, muhtemelen Tûsî’nin *Uddetü’l-usûl*’ünde *karînelere* ilgili müzakerelerine bir atıftır. Bu kitabın birinci cildinde Safavî dönemi âlimi Halil el-Kazvîni’nin yorumu (edit.) M. M. Necefi (1403/1983), s. 367-388. Halil el-Kazvîni ile ilgili olarak bk. elinizdeki makalenin ikinci bölümü 4 ve 31. maddeler.

17 Bununla muhtemelen *Dört Yüz Asıl* kastedilmektedir. *Dört Yüz Asıl*, hayatlarında imamlardan alınıp tasnif edilen rivayetlerden oluşan kitaplardır. Bununla ilgili olarak bk. Tahrâni, II, 125-135, 135-167; A. A. Sachedina, *Islamic Messianism: the idea of the Mahdi in Twelver Shiism* (Albany: State University of New York Press, 1981), s. 147; Kohlberg, “Akbârîya”, s. 716; Kohlberg, “Al-Usûl al-Arabau’ma”, *Jerusalem Studies Arabic and Islam*, X, 1987, s. 128-166.

18 Bununla muhtemelen Süleyman el-Bahrâni el-Mâhûzî kastedilmektedir. Ona dair bk. dipnot 2; metin içindeki 11 ve 39. maddeler.

19 İmâmiyye Şiâsi’nda Allâme Tûsî (ö.460/1067) öncesi *mütekaddimûn*, sonrası *müteahhirûn dönemi* olarak bilinir (çev. notu).

8. Usûlîler, ancak müctehit olanın fetva verebileceğini, hüküm verme işini ve *muhtesiblik* görevini ancak müctehidin üstlenebileceğini caiz görürler. Müctehitten başkasına tabi olmayı caiz görmezler.

Ahbârîler ise bunu kabul etmezler. Usûlîler'in müctehit dediği kimseler ve Ehl-i beyt'in hadislerinin bir râvisi, imamların verdiği hükümlere muttali olan kimselerdir. Hakkında mâsum imamlardan bir rivayetin gelmediği konularda [söz ve amel] müctehitlerin söz ve uygulamalarına tabi olmak caiz değildir. Bu altıncı imam Ca'fer es-Sâdık'ın (ö. 147-148-765) bir sözüne dayanmaktadır. "Aranızda bizim hadislerimizi, efendimiz Mehdî'nin hadislerini nakleden kimse(ler)e bakınız.²⁰ İstikbalde olacak olaylara gelince, râvilerin bizim sözlerimizden naklettiklerini araştırınız; çünkü o râviler, sizin üzerinize benim hüccetimdir, ben de onlar üzerine Allah'ın hüccetiyim." "İnsanların derecelerini bizden rivayet ettiklerine göre değerlendiriniz." [Ahbârîler açısından] müctehitlerle ilgili bütün bu sözlerin hâsılası, bazen imamlardan gelen rivayete göre, bazen de kendi istinbatına göre hüküm veren müctehitlerin haklı gösterilemeyeceğidir.

9. Usûlîler, âlimi, şimdi (gaybet zamanında) *müctehid-i mutlak* ve *müctehid-i mütecezzî* (kısmî müctehit) diye ikiye ayırırlar²¹ ve âlime tâbi olunması gerektiğini söylerler.

Ahbârîlere göre âlim, bunlardan sadece biridir ki o da mütecezzî yani kısmî âlim olup rivayet yoluyla ahkâmın hepsini değil bir kısmını bilir. Kesin ilmi gerektiren rivayete muttali olmayan bir kimse, bütün ahkâmı bilen mutlak âlim olarak görülmez. Bütün ahkâmı ancak mâsum imam bilir. Bununla birlikte farklı insanların farklı düzeylerde bilgisi olabilir. Keza kişinin bilgisi az veya çok olabilir. Bu sebeple biz, mükemmel vasıtaları (mükemmel entellüktüel fakülteleri) ve bütün hükümlerde kuvvetli bir istidadı olsa da, *asillardan* (*usûl*) kendisine başvurulmuş fûrû hükümleri elde edebilen ve [bu vasıfları hâiz olduğu için] bir meselede tevakkuf ve hüküm vermede tereddüt göstermeyen bir müctehidin olabileceğini kabul etmiyoruz. İmâmîyye âlimlerinden hiçbiri şimdiye kadar Allâme Hillî'nin başardığı istinbat kuvvetine erişip bunu başarmış değildir. Bununla birlikte Allâme Hillî'nin kitapları, onun bir hükme varamadığı ve herhangi bir karar veremeyip tevakkuf ettiği meselelerle ve karşılaştığı zorluklarla doludur. "O daha fazla vakit sarf etse, daha fazla çabalarsaydı başarılı olurdu" denemez. Bu sebeple biz "Onun kudreti olsaydı bunu başarırdı" diyoruz. Diğer Sünnî âlimlerin hiçbiri Dört Fakîh'in (Fukahâ-i Erbaa)²² başardığını başaramamıştır. Daha ziyade bu dört

20 Bu, Küleyni'nin *el-Kâfi*'sinde zikredilen meşhur 'heyet' Ömer b. Hanzala'nın haberi'nden alınan bir ifadedir. Daha sonra bu ifade, Şeyh Sadûk'un *el-Fakîh*'inde ve Tûsî'nin *Tehzîbü'l-ahkâm*'ında da yer almıştır. Genellikle ikinci derece kaynaklarda, bunun *gaybet* süresince fukahânın otoritesini haklı göstermek amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Âhâd habere atıflarla ilgili olarak bk. 11. dipnot ve 30 ve 36. maddeler; ikinci kısımda (İngilizce tercüme kısmı) yer alan dipnot 15.

21 Yani sadece bazı muayyen ilimlerde uzman olarak tanınan müctehit.

22 Dört Sünnî mezheb imamı; Mâlik b. Enes, Ebû Hanîfe, eş-Şâfiî, Ahmed b. Hanbel'dir. Ayrıca bk. 40. madde.

fakih, mutlak müctehit derecesine ulaşmıştır. Söz konusu dört imamdan biri olan Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) kendisine sorulan kırk sorudan otuz altı tanesine 'bilmiyorum' diye cevap verdiği sahih bir rivayetle nakledilmiştir.

10. Usûlîler, altı temel ilmi bilen kimseden başka hiçbir kimsenin fetva verme ve hadisleri bilme mertebesine erişemeyeceğini söylerler.²³ Bu altı ilim kelim, usûl, nahiv, sarf (Arap Dili), mantık ve dört asıl (Kitap, sünnet, icmâ ve akıl delili) dir. Bazıları yaklaşık olarak on beş ilmi bilen kimsenin bu dereceye erişebileceğini belirtmiştir.²⁴

Ahabîrler ise fetva verme derecesine erişebilmek için Arap dilini bilmenin dışında bir şart koşmazlar. Bu şartın içine bazı nahiv ve sarf meseleleri girer. Ancak bazıları sarf ve nahiv bilgisinin mutlak ve daimi bir şart olmasını kabul etmezler. Bu meseleyi, Ehl-i beyt'in ıstılahları bilgisini ve mâsum imamların müzakerelerini tartışmanın yeri burası değildir. [Netice olarak Ahabîrlere göre] Arap dilini anlamının dışında bir şart bulunmamaktadır.

11. Usûlîler *ahbâr* rey ve kendi görüşleri ile çeliştiğinde, kendi rey ve görüşlerine dayanarak fetva verirler.

Ahabîrler ise sadece mâsum imamlardan nakledilene dayanmanın dışında, bunu caiz görmezler. Ömer b. Hanzala ve benzerlerinden gelen makbul rivayetler böyledir. Bunun istisnası, zaruret olması hâlidir. Zaruret hâline örnek, sahih ve sabit hadislerle muhalif bir hadisin nakledilmiş olmasıdır. Öyle ki muhalif olan bu hadisi, te'vil etmenin dışında, diğer hadisler arasını te'lif veya bunlardan birini tercih etmek mümkün olmaz. Bu yüzden muhalif hadis sahih ise ve İmâmî toplumun uygulamaları ile teyit ediliyorsa onu reddetmek veya onunla amel etmek mümkün olmaz. Böyle bir habere sarılmak (temessük) *ahbâr*la yasaklanmıştır.

Şeyhimiz Allâmetü'z-zaman Süleyman el-Bahrânî el-Mâhûzî (Allah sırlarını yüceltsin) Usûlîler ile Ahabîrler arasındaki farklara ilişkin sorulara verdiği cevapların birinde şöyle demiştir: "*Ahabîr*ın te'aruzu durumunda Ahabîrler, Ehl-i zikr'in (a.s.) (Allah Resûlü ve mâsum imamlar)²⁵ koyduğu kaidelerin dışında tercihte bulunulamayacağı görüşünü benimserler. Sikatü'l-İslâm Muhammed b. Ya'kub el-Küleynî (ö. 329/941) *el-Kâfi*'nin giriş kısmında bunları ifade etmiştir. Bu kaideler bulunmadığı takdirde, bazı *ahbâr*da olduğu gibi, tevakkuf edilir. Nitekim mâsum imam "Onu imamınıza kavuşuncaya kadar erteleyiniz" demiştir. Bununla birlikte bazı hadislerle göre teslimiyet bakımından muhayyerlik veya iki rivayetten dilediği ile amel etme vardır. Nitekim mâsum imam: "Teslimiyet göstergesi olarak iki rivayetten dilediğinizi seçmekte muhayyersiniz" demiştir. Bazıları ise iki rivayetin arasını te'lif etmeye gayret etmişlerdir. Bu iki rivayetten biri, miras gibi dünyevî

23 Ayrıca bk. 28. madde.

24 Ayrıca bk. 28. madde.

25 Bu terim için bk. 17. madde.

bir mesele ile ilgili olup bunda muhayyerlik yoktur; çünkü her bir rivayet diğeri ile mütenâkızdır. İkinci rivayet ise diğere meselelerle alâkalıdır. Sikatü'l-İslâm Muhammed b. Ya'kub el-Küleynî *el-Kâfi*'de açıkça bütün durumlarda (hem dünyevî hem de dinî meselelerde) ferdî muhayyerliği desteklemiştir. Ancak mesele âlime götürülür. el-Küleynî, 'Biz, meselelerin tamamını âlime götürmenin haricinde daha ihtiyatlı ve geniş bir yol bulamadık. Bu hususta âlimin sözünü kabul etmek daha kolaydır' demiştir. Ayrıca o, 'İki rivayetten teslimiyet noktasında birini seçmekte muhayyersiniz' demiştir. Usûlîler'e gelince, onların yorumları bir sınır ve adet olmadan icthada dayanır. Bu yorumların çoğu son derece aşırıdır. Belki tercihte Ahbârîler'in yolunu takip etmek daha sahihtir."

Şeyhimiz el-Bahrânî el-Mâhûzî'nin (Allah onun şanını yükseltsin ve mizanda salih amelini ağır getirsin) sözü burada sona erdi. Görüldüğü gibi, kendi prensiplerinin Usûlîler'in kaidelerinden daha önde olduğunu kabul etme, iki zümre arasındaki farklılıkları teyit etme ve iki grup arasındaki tartışmaları tahlil etme gibi hususlarda uygun ve insafı olan görüş Ahbârîler'in görüşüdür.

12. Usûlîler hiçbir kimseye, müctehit mertebesine erişmedikçe, hukukî ahkâmıdan bir şey istinbat etme, dahası rivayet yoluyla hükmü yakinen anlayan kimseye onunla amel etme izni vermezler. Böyle bir kimse, isterse konu ile alâkalı bin tane hadis bilmiş olsun, âlim veya fakîh diye nitelenmez. Belki o bir öğrenci veya mukallit diye vasıflandırılır. O, müctehitlerin görüşlerine başvurmak, bildiği hadislerle amel etmek ve kendi zannını terk etmek zorundadır.

Ahbârîler sıradan mümine,²⁶ rivayetinin imamdan geldiği ve rivayet edildiği sahih ve sabit olma, delaleti açık olma, kendisi gibi bir hadise müteâriz olmama gibi kayıtlarla -isterse tek bir rivayet olsun- bu rivayetle amel etme müsaadesi verirler. Bu durumdaki kimsenin sahih ve delaleti açık bir hadis olmadan müctehidin icthadına başvurması caiz değildir.

13. Usûlîler farklı şekillerde yorumlanabilen hadislerle amel edilmesini caiz görürler. Bazı hadislerin [Usûlîler'in seçtiği hadisten] daha açık yorumları bulunmaktadır. Âyetler de böyledir.

Ahbârîler ise bunu caiz görmezler; aksine örfe ve Arap diline göre kapalılığın (müteşâbih) olmadığı muhkem âyetlerle ve sarîh hadislerle amel ederler. Ahbârîler'e göre âyet müteşâbih ise Kur'ândan bir *nass* gereği müteşâbihle amel etmek caiz değildir.²⁷

14. Usûlîler, zayıf hadislere dayanarak müstehap ve kerâhiyet hükmü çıkarılmayı caiz görürler. Hatta bazı Usûlîler, müctehidin müstehap ve kerâhiyet konu-

26 Âmmî için bk. 24. madde, ikinci kısım (İngilizce tercüme) 13. dipnot.

27 Bu, Âl-i İmrân sûresinin yedinci âyetine atıftır: "Sana Kitap'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitap'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevîl etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler..." (Âl-i İmrân 3/7).

sunda hiç bir delil olmadan da fetva verebileceğini savunurlar.

Ahbârîler *ahkâm-ı hamse* arasında bu konuda fark görmezler. Onlara göre bir şeye *ahkâm-ı hamse*'den biri ile (yani *vâcip*, *müstehap*, *haram*, *mekruh* ve *mübah*) hüküm verebilmek için delil gerekir. Kesin ilmin bir delile dayanması lazımdır.

15. Usûlîler, müctehit öldüğü zaman artık ona ve fetvalarına tâbi olmanın bâtil olduğunu söylerler. Onlara göre ölünün sözü, ölü gibidir.

Ahbârîler, hak olanın hayatla veya ölümle değişmeyeceğini belirtirler;²⁸ zira gerçek değişmez. İnşallah müteakip meselede bunu açıklayacağız.

16. Usûlîler, hadise muvafakat etmese de, Kur'ân'ın zâhirini almayı caiz görürler. Hatta gerçekte onlara göre, Kur'ân'ı almak daha evladır; zira habere nispetle [bazı] âyetlerin delaleti bazen kat'î olmayabilirse de, âyetler metin bakımından kesindir. Haberin ise metni kesin olmadığı gibi delaleti de kesin olmayabilir.

Ahbârîler ise imamlardan bir tefsir veya ona uygun düşen ya da onu teyid eden bir hadis gelmedikçe Kur'ân'ın zâhirini almayı caiz görmezler. Kur'ân'ı bilenler, ancak kendisine hitap edilen kimselerdir; zira Kur'ân'da *muhkem* ve *müteşâbih* âyetler bulunmaktadır. Muhkem âyetler açık olup onlarda şüphe bulunmamaktadır. Muhkem olanların haricindeki âyetler ise müteşâbih olup onların anlamlarını ancak ilimde *rûsûh* (derin ilim) sahipleri bilirler. Bunlar ise âyette geçtiği ve hadislerle desteklendiği üzere [mâsum] imamlardır.²⁹ Bu sebeple bir *nass* olmadan, Kur'ân'ın müteşâbihini almak caiz değildir. Ahbârîler, aşağıda zikrettiğimiz âyete referansta bulunarak, öncelikle Kur'ân'la amel etmenin "önceliğini" caiz görmezler. Hatta Kur'ân hakkında savundukları şeyi, hadisler hakkında da savunurlar. Mütevâtir ve muhkem âyetlerde olduğu gibi, haberlerin de metin ve delalet bakımından kesin olduğunu savunurlar. Onlara göre âyetler metin bakımından kesin olsalar da, hepsinin delaletleri kesin olmadığından, bu konuda delil alınamaz. Bu sebeple her âyeti delil olarak almak uygun değildir; *ahbâr* da böyledir. Bunu iyice düşün.

17. Usûlîler, mâsum imamın bir sözünü bilmek mümkün olmadığında, şer'î *ahkâm* konusunda ictihadı caiz görürler.

Ahbârîler ise bu konuda fark görmeyip mâsum imama başvurmayı mutlak olarak vacip görürler; çünkü Ahbârîler, vârid olması hâlinde imamın sözünü ileri sürerler. İmamın böyle bir sözü yoksa sükût eder; tevakkuf edip bir karar vermezler. Bundan dolayı Ahbârîler imamların şu sözünü kabul ederler. "Bildiginde

28 Beş kategori: 1. *Vâcip* ya da *farz*: Yapanın mükafatlandırıldığı, ihmal edenin de cezalandırıldığı amellere denmektedir. 2. *Sünnet*, *mütehab* ya da *mendup*: Yapılması tavsiye edilen ameller veya gönüllü olarak yapılan faziletli şeyler olup bunları yapmayan günah kazanmaz, ancak bunları işleyene sevap verilir. 3. *Mübah* veya *mürahhas*: Yapılıp yapılmaması serbest olan, nötr işlerdir. 4. *Mekruh*: Yapılması tasvip edilmeyen amel ve şeylerdir, ancak bunları işlemek cezayı gerektirmez. 5. *Haram*: İşleyenin ceza göreceği ve günah kazanacağı ameller ve şeylerdir.

29 Bu ifade Âl-i İmrân 3/7'de ve en-Nisâ 4/162'de geçmektedir. Ayrıca bk. 26. dipnot ve 2. madde.

konusu, bilmiyorsan bunu yap (sükût et!)" Bu sözü söyledikten sonra imam elini göğsüne doğru götürdü.³⁰ İşler üç kısımdır: Biri doğruluğu açık olandır ki ona tâbi olunmalıdır; diğeri yanlışlığı açık olandır ki bundan da kaçınmak gerekir; üçüncüsü zor bir mesele olup o Allah'a ve Resûlüne havale edilmelidir."³¹ Hişam b. Hakem'den gelen bir habere göre o, Ebû Abdullah Ca'fer es-Sâdık'a "Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir?" diye sormuş, Ca'fer es-Sâdık da "Bildiklerini söylemeleri, bilmedikleri konuda susmalarıdır, böyle yaparlarsa Allah'ın hakkını yerine getirmiş olurlar" diye cevap vermiştir. Size fıkhi her ne mesele gelirse onun hukukî hükmünü bilmiyorsanız, ona cevap vermekten kaçınmalı ve bu konuda dikkatli olmalı ve onu hidayete ermiş olan imamlara havale etmelisiniz; çünkü onlar sizi gerçek yola yönlendirirler ve meselelerdeki kapalılığı kaldırır, bu konuda gerçek olanı size öğretirler." Allah Teâlâ "*Bilmiyorsanız zikir ehline sorunuz!*"³² buyurmuştur. Bu konuda pek çok haber de bulunmaktadır.

18. Usûlîler, müctehidin verdiği hükümde isabet ettiğinde, biri isabet ettiği, diğeri de bu konu çaba gösterdiği için iki ecir aldığına inanırlar. Müctehit ictihadında isabet edemezse, ona gayreti sebebiyle bir sevap verilir. Usûlîler, bu konuda Allah Resûlü'nden (a.s.) rivayet edilen bir hadisle görüşlerini desteklerler.

Ahbârîler ise her iki durumda da müctehidin günahkâr olduğunu söylerler; zira o hakikate isabet ederse Allah'tan gelen bir ilim olmadan ve bunu bir rivayetten almadan hüküm verdiği için günah kazanır. Bir rivayete dayanarak gerçeğe ulaşırsa buna ictihat denmez. Müctehit ictihadında isabet edemezse Allah hakkında yalan söylediği için günah kazanır.

Ebû Basîr, Ebû Abdullah Ca'fer es-Sâdık'a şöyle dediğini nakletmiştir: "Bize Allah'ın kitabında ve bakıp tetkik edebileceğimiz sünnette cevaplarını bulamadığımız sorular yöneltiliyor, [bu durumda ne yapmalıyız?]. Bu soruya karşılık Ca'fer es-Sâdık: "İsabet edersen ecir alamazsın, hata edersen Allah Azze ve Celle'ye karşı yalan söylemiş olursun" diye cevap vermiştir. Bu hadisi Küleynî *el-Kâfî*'sinde, Ahmed b. Muhammed b. Hâlid [el-Berkî (ö. h. III. asrın sonları)] *Mehâsin*'de rivayet etmiştir. Şeyh Sadûk [Muhammed b. Ali el-Kummî İbn Bâbeveyh] (ö. 381/991) *Men lâ yahduruhu'l-fakih* adlı eserinde Ebû Abdullah Ca'fer es-Sâdık'tan rivayet ettiğine göre Ca'fer es-Sâdık şöyle demiştir: "Dört çeşit hüküm vardır; üçü [nün sahibi] cehennemde, biri cennettedir. Bilgisi olduğu hâlde yanlış hüküm veren kimse cehennemdedir. Bilgisi olmadan yanlış hüküm veren kimse, aynı şekilde cehennemdedir. Bilmeden hüküm verip gerçeğe isabet eden kimse de cehennemdedir. Bilgisine dayanıp hüküm veren ve gerçeğe isabet eden kimse ise cennette-

30 Yani kişi herhangi bir hüküm vermekten kaçınmalıdır.

31 Bu sözler, Ömer b. Hanzala'nın *haber* hakkındaki sözlerini hatırlatmaktadır. bk. 19 ve 36. dipnotlar. [Newman tarafından kaleme alınan makale: "The Nature of the Akhbari/Usuli Dispute in Late Safawid Iran. Part Two: The Conflict Reassessed", *BSOAS*, Vol. 55, II (1992), 250-261" adlı] II. makalenin 15. dipnotu. Keza bk. 19 ve 37. maddeler.

32 el-Enbiyâ, 21/7; en-Nahl, 16/43.

dir.” İki tür hüküm vardır: Allah'ın hükmü ve câhiliyyenin hükmü. Câhiliyyenin hükmünde hata eden, Allah'ın hükmüne isabet etmiştir; Allah'ın hükmünde hata eden, câhiliyyenin hükmüne isabet etmiştir. Bu manâda ahbâr gerçekten çoktur.

Kur'ânda [üç farklı] âyette: “Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir;³³ Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenler fâsıkların ta kendileridir;³⁴ Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir”³⁵ diye buyurulmaktadır.

Ahbârîler Usûlîler'in Hz. Peygamber'e (a.s.) isnat ettikleri [yukarıda zikredilen] bu hadisin sahih olduğunu kabul etmezler; zira bu hadis Şii kaynakların hiçbirinde bulunmamaktadır; aksine o sadece Sünnîler tarafından rivayet edilmiş olup *mevzuât* kitaplarında geçmektedir.³⁶ Ashâbımızın (Şîa) usûl-i fikh kitaplarındaki rivayetine gelince, Sünnîler'in bu hadisten haberleri yoktur. Sünnîler'in rivayet ettikleri söz konusu hadis, sahih olsa bile, ashâbımızın naklettiği ve Kur'ân'a uygun olup Sünnîler'in rivayetine muâriz diğer hadislerle muâriz olurdu. Bu ikisi (bir rivayetin Kur'ân'a ve Şii rivayetlere uygun olması) ahbârî tercihte iki doğru metottur. Ayrıca iki metot daha vardır. Bunlardan biri şöhrettir. Şöhret mâsum imamların şu sözüne dayanır: “Ashâbınız arasında meşhur olanı al; şâz (meşhur olmayıp bilinmeyen) rivayeti bırak!” Zikrettiğimiz rivayetler Sünnîler ve diğerleri arasında değil, İmâmî hadisçiler arasında meşhurdur [ve Sünnîler'in Hz. Peygamber'den (a.s.) rivayet ettiklerinde farklıdır]. İkincisi (metot) ihtiyata daha uygundur. Rivayette geldiği üzere, bu tercih yollarından biridir.

19. Usûlîler'e göre müctehide nisbetle meseleler ikidir: O, zanna dayansa bile ya delili vâzih olan bir meseledir ve bunu almak vacip olur; ya da delili kapalı olan bir meseledir. Bu durumda Allah Teâlâ'nın hükümleri konusunda kaynak olan *ası-lı* almak vâciptir. *Tevakkuf* etmek ve ihtiyatlı davranmak gerekmez.

Ahbârîler ise meseleler mâsum olmayan kişiye nispetle üç türdür derler. Bunlardan ilki, doğruluğu açık olan mesele olup ona tâbi olunur. İkincisi yanlışlığı açık olan meseledir ki, bundan da kaçınılır. Sonuncusu ise bunlar arasında kalan şüpheli durumlardır.³⁷ Şüpheli olan şeyleri alan kimse ise haramları işlemiş olur ve bilgisi olmadan bir şeye tâbi olduğundan helake düşer. Her üç durumda da, mâsum imamlardan bir *nass* gelmediği için, ihtiyatlı davranmak mecburidir.

20. Usûlîler, Kur'ân'a ve hadise muvafık düşmese de akâid [esasların]i *müteke'llimûnun* delillerinden almanın doğru olduğunu söylerler.

33 el-Mâide 5/45.

34 el-Mâide 5/47.

35 el-Mâide 5/44.

36 [Halbukî] mesele ile ilgili Nebevî hadisi Sünnî muhaddis Ebü'l-Hasan Müslim b. Haccâc (ö. 261/875), Amr b. Âs'tan naklen *Sahih*'inde tahrir etmiştir (Müslim, *es-Sahih*, 12, Kahire, 1347-1349/1929-1930), 13-14: “*Kadı ictihatta bulunsa ve isabet edip doğru karar verse iki ecir, ictihadında hata ederse tek ecir kazanır.*”

37 Ayrıca bk. 37. madde

Daha önce gördüğün gibi, Ahbârîler bunu caiz görmezler.

21. Usûlîler fikhî delillerin kurallarını, Sünnî âlimlerin istinbat ettiği usûl ka-idelerinden almanın doğru olduğunu söylerler.³⁸

Ahbârîler bunu caiz görmezler. Aksine usul ve fûrûda hadisin delalet ettiği şey üzerine iktisarda bulunmak (onunla yetinmek) vâciptir derler. Bunun sebebi Ca'fer es-Sâdık'ın "[Dinî emirleri] ancak bizden al, [böyle yaparsan] bizden biri olursun" sözüdür. Yine Ca'fer es-Sâdık'a ait olan "Bizden işitmediğiniz bir şeyi söylemeniz sizin için bir şer'dir." "Bu ev (Ehl-i beyt)den çıkmayan her şey bâtıldır." "Biz konuştuğumuz zaman konuşmanızı, biz sustuğumuzda da susmanızı arzu ederiz. Bizler sizinle Allah Teâlâ arasındayız. Allah Teâlâ, bizim emrimizin aksine yapılan bir işte, onu yapan kimse için bir hayır kılmamıştır. İnsanlar bizden, Ehl-i beyt'ten çıkan (emir, hadis)in dışında ne hak üzerindedirler ne de doğruluktadırlar. Sahih ilmi istersen o bizde, Ehl-i beyt'tedir. Bizler Allah'ın haklarında '*Bilmiyorsanız zikir ehline sorunuz*'³⁹ buyurduğu zikir ehliyiz. İster doğuya gidin, ister batıya. Vallahi kendilerine Cibril'in indiği ve Allah'ın 'zikir ehli' diye buyurduğu kimselerin dışında asla sahih ilmi bulmayacaksınız." Ahbârîler'in burada zikredilenlerin dışında da delilleri bulunmaktadır.

22. Usûlîler, akâid [inanç esasların]i Kur'ân ve hadisten almayı caiz görmezler. Gerçekte bazı Usûlîler, usûlde kesinliği şart koştukları, *haber-i vâhid* de kesinlik ifade etmediği için akâid haber-i vâhide dayanıyorsa [böyle bir] hadisten usûl-i fikh meselelerini almayı yasaklarlar.

Ahbârîler ise yukarıda öğrendiğin üzere bunun aksini savunurlar.

23. Usûlîler şer'î meselelerde zannî ictihatlarla farklı görüşlere sahip olmayı caiz görürler. Onlar, furû meselelerdeki hükümlerin dayanağı zannî ictihatlar olduğu için, [furû meselelerle ilgili olarak] âyet ve hadisteki gerçeğin hilafına bir ifade de bulunan kimseyi fâsık saymazlar. Diğer kimsenin hatalı olabileceğini düşünse bile, Usûlîler'den her biri, onun doğru da olabileceğini caiz görür.

Ahbârîler ihtilafı caiz görmezler ve gerçeğe zıd sözü söyleyen kimseyi fâsık sayarlar. Bunu, bu konuda delil sağlayan âyetlere, buna delalet eden rivayetlere ve Emîrül-mü'minîn [İmam Ali]nin (r.a.) fetvalar konusunda ulemânın ihtilaf etmesini kınamasına dayanarak yaparlar. Âlimlerden birine ahkâmla ilgili bir mesele getirilir, o da bu konuda kendi rey ile hüküm verir. Sonra aynı mesele olduğu gibi başka bir kimseye sorulur, o da ilk kimsenin görüşünün aksine bir hüküm verir. Sonra kadılar, kendilerini kadı olarak tayin eden imamlarının yanında bir araya gelirler, [mâsum] imam onların görüşlerinin hepsinin doğru olduğu ilan eder. Ancak onların ilahî bir, peygamberî bir, kitabı birdir. Allah Sübhânehû Teâlâ onlara ihtilaf etmeyi mi emretti de [ihtilaf ederek] Allah'a itaat etmiş oldular; ya da Allah

38 Ayrıca bk. 40. madde.

39 el-Enbiyâ, 21/7.

onlara ihtilafa düşmeyi yasakladı da onlar Allah'a karşı geldiler? Yoksa Allah eksik bir din mi gönderdi de onlardan bunu tamamlamaları için yardım istedi? Yoksa onlar Allah Teâlâ'nın ortakları mıdır ki kendi hükümlerini verme hakları bulunur? Yoksa Allah, tam bir din indirdi de Resûlullah (a.s.) ve onun Ehl-i beyt'i onu tam tebliğ etmedi ve [vazifelerini] yerine getirmede? [Hâlbuki] Allah Sübhânehü "... Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık..."⁴⁰ buyurmaktadır.

İhtilafın istinbat ve ictihattan değil de *ahbâr* konusundaki ihtilaftan kaynaklanması hariç bu, Ahbârîler'in iddia ettikleri şey hakkında açık bir ifadedir. Belki bazıları bu *ahbârın* gerçeği ifade ettiğine, bazıları ise onların *takıyye* anlamına geldiğine inanır. Ya kişi rivayetin muâriz olduğunu bilmiyordur ya da iki farklı kimse, bütün gayretlerini sarf edip araştırmalarını yaptıktan sonra *ahbârı* farklı anlamış ve her biri anladığı şeye dayalı olarak bir karara varmıştır. Bu, mazur görülebilecek bir durumdur; zira kişi hadisi alıp kullanmış, ancak onun anlamından gafil kalmıştır. Kişi, gafil olduğu müddetçe mazurdur. Biri Ca'fer es-Sâdık'a "Ashâbını [birbirine zıt ve farklı sözler sonucu] ihtilaf içinde bıraktım; onlara arkalarından [gıyablarında] dua edeyim mi?" diye sordu. Ca'fer es-Sâdık, "Ben de aynı şekilde [*takıyye* türünden farklı sözler sarf ederek] onları ihtilaf içinde bıraktım" diye cevap verdi. Yine Ca'fer es-Sâdık, "Onlara imamın söylediklerini, isterse *takıyye* olarak söylenmiş olsun, alıp kullanma izni verilir" dedi. O, "Teslimiyet kaydıyla bu ikisinden istediğini seçebilirsin" dedi. Diğer hadisler de böyledir. *Takıyye* gerçeği imamlar arasında ihtilaf ortaya çıkarsa bu takdirde, hakikate dair gerçekte ne rivayet edildiğinden gafil bulunan kimsenin ihtilaf etmesi yasak olmaz. Bunlar, ictihatla alâkalı konularda ihtilaf etmek gibi değildir. Bunların tamamının hadislerde asla yer almayan genel prensiplere ve ictihada dair kurallar olduğu aşağıda gösterildi. Bunlardan çok vardır. Bir şeyi emretmek, onun zıddını nehyetmeyi gerektirir. Yine mâsum imamlardan gelen bir sözde "Emir vücûp içindir; nehiy tahrim içindir" denilmiştir. Onların aynı şer'î ahkâm hususunda öncelik, *istinbat* ve *istishab* gibi metotları desteklemeleri, meselenin vukuundan sonra gerçekleşir. "Dudakların konuşması genel değildir. Kişi, diğer kural ve prensipler bir netice vermediğinde, zannı ile hareket etmekle mükelleftir."

24. Usûlîler, [karşılaştığı bir mesele ile ilgili olarak] hadis bulamadığında müctehidin ilim bakımından kendisinden aşağı veya eşit durumda olan kimseye başvurmasını yasaklarlar. Müctehit daha ziyade kendi ilmine ve kaidelerine başvurmak zorundadır.

Ahbârîler ise Usûlîler'in aksine, [konu ile ilgili hadislerin olup olmadığını] araştırmayı ve şer'î hükmünü sormayı, ister kendi talebesinden ister âmmî bir kişiden olsun, başka birinden hadis sormayı vacip görürler. Kişi, bu konuda kendi rey ile konuşmaz; zira mâsum imamlar "İnsanlar ancak sorup araştırmadıkları

40 el-Enâm 6/38.

için helak olurlar” diye buyurmuşlardır. İmamların bu sözü, çiçek hastalığından muzdarip olan bir kimse ile ilgilidir; insanlar onu yıkamış, o da bunun üzerine ölmüştür. [İmam], “Onlar hastayı öldürdüler; [onu su ile yıkamak yerine] gusül için niçin temiz toprak kullanmadılar, niçin sormadılar? Bilgisizliğin devası, sormaktır” [diye ekledi].

25. Usûlîler, “gaybet zamanı”nda bütün Şîî ulemânın müctehit olduğunu ileri sürerler. Mütekaddimûndan olan Küleynîden Şeyh Abdü'l-Âlî [el-Kerakî ö. 940/1534] ve Şeyh Zeynüddîn b. Ali Şehîdü's-Sânî (ö. 965/1557) zamanına kadar bütün Şîî ulemâ müctehittirler.

Ahbârîler, bu konuda Usûlîler'den farklı düşünürler. Mütekaddimûndan Küleynî, Şeyh Sadûk ve benzerleri, Ahbârîdirler. Seyyid [Ali b. Hüseyin el-Müsevî] Mürtezâ (ö. 436/1044) ve Allâme el-Hillî, İki Şehîd (eş-Şehîdân),⁴¹ Şeyh ve benzerleri müctehittirler. Bu iddianın doğruluğu ve diğer iddianın ise yanlışlığı açıktır.

26. Usûlîler ictihadın, ister kifâî (kolektif) ister aynî (ferdî) olsun, vâcip olduğunu söylerler. Çoğunluk ictihadın kifâî (kolektif), azınlık ise aynî (ferdî) olduğu görüşündedir.

Ahbârîler ise ilim talebinin her müslüman üzerine farz olduğunu söylerler. Kesin ilmi tahsil etmek demek, onu doğrudan (*mişâfehe* yoluyla) veya bir vasıta ya da vasıtalarla mâsum imamdan almaktır. Bütün insanlar mâsum imamı taklid ederler. Nitekim Usûlîler'e göre, hadisi müctehitten doğrudan veya bir vasıta yahut da vasıtalarla almak gerekir. Âlim olsun câhil olsun, ilmi vasıta ile veya doğrudan mâsum imamdan alan kimse öğrendiği ilmin âlimi sayılır; çünkü ilim talebi, ancak ilme ihtiyaç duyulduğunda lazımdır.

27. Usûlîler kişinin, bir hüküm hakkında -isterse yanında açık bir delil olsun- önceki âlimlerden herhangi birinin söz söylemediği hukukî bir hükmü söylemesine cevaz vermezler.

Ahbârîler ise hukukî bir hükmü, önceki âlimlerden birinin benimsemiş olması ile benimsememesi arasında bir fark görmezler; zira amel delile dayanmaktadır ki, bu delil sadece mâsum [imam]un kavlidir. Mâsumun dışındaki kişilerin -sayıları çok olsa da- sözüne dayanarak amel edilmez.

28. Usûlîler nahiv, sarf, mantık, kelâm vb. gibi edeb ilimlerini öğrenmeyi vâcip görürler. Zira bu[nlar] ictihatta şarttır ve kifâî bir vâciptir. Mukaddimâtı öğrenmek kifâî bir vâciptir. Vâcibin kendisiyle tamamlanıp gerçekleştiği şeyin kendisi de vâcip olur.

Ahbârîler, hadisi anlama bu[nlar]a dayanmadığı için, bu konuda herhangi bir şeyi vâcip görmezler. Kesin ilim, kelâm ilmüne dayanmaz; bu sebeple fakih mantık ilmüne hiç ihtiyaç duymaz. Hadisleri anlamak, kelimelerini bilmek ve kesin ilmi

41 Şehîd-i evvel Muhammed b. Mekki el- el-Âmilîdir (ö. 786/1384). Bu zata referansla ilgili olarak keza bk. 31. madde.

talep etmek için hadisleri araştırmak kâfidir.

29. Usûlîler rivayette sika olmayı, ancak İmâmî, âdil ve zâbit olan kimse için kullanırlar.

Ahabîrler, Usûlîler'e ait bu görüşün aksine, mutekâddimûn dönemi ricâl âlimlerinin kullanımında *sika* diye, ancak rivayetinde ve yalan söylememe noktasında güvenilir olana dendiğini ifade ederler. Onlara göre bu durum sosyal muâşeretle bilinir; râvinin emanet ve adaleti şart değildir.

30. Usûlîler, 'Bizden olan müctehide itaat, mâsum imama itaat gibi zaruridir' derler. Bununla birlikte, müctehidin yanılma ihtimali varsa da mâsum imam yanılmaz. Onlar bunu imamın *ismet*i ile delillendirirler. Mâsum imam için hata caiz olsaydı o, bu durumda [hâşâ] kötülüğü Allah Teâlâ başlatmış, kişi de O'nu takip etmiş olurdu. İmama itaat ve ittibâ etmeyi Allah emretmiştir; hatası durumunda imama itaat ise çirkin bir şeydir. Bu durumda Allah, çirkin olanı emretmiş olur. Bu ise Allah için muhaldir; zira bu adalet deliline zıttır. Bu durum müctehitle ilgili olarak onlar [Ahabîrler] aleyhine olduğu gibi geçerlidir.

Ahabîrler bu hususta herhangi bir şeyi gerekli görmezler. Çünkü onlar sadece imama itaati lüzümlü görürler ve kaynağı imam veya imamın emrettiği bir şey olmadıkça âlime itaati gerekli görmezler. Bu şartlar yoksa âlime itaat gerekmez. Bu sebeple iki grubun durumu farklıdır ve kapalılık ortadan kalkmıştır.

31. Usûlî ve Ahabîrî bir meselede birleşirse de diğerinde ayrılır. Bu durum bu ikisi arasında bir vecihten umum-husus [farkı] olduğunu gösterir. İki ekol, âlimin icthad şartlarının tamamını taşıdığına birleşirlerse de Ahabîrler rivayete dayanmadan *ahkâmın* alınabileceğini caiz görmezler. Böyle bir kişi, Muhakkık [Muhammed] el-Emîn el-Esterâbâdî, Mevlânâ Halil [b. Gâzî] el-Kazvinî, Allâme Muhsin el-Kâşânî, Muhammed Tâhir [el-Şirâzî] el-Kummî, Mevlânâ Abdullah el-Yezdî⁴² ve şeyhimiz [Muhammed b. el-Hasan] el-Hürr el-Âmilî gibi, müctehit ve muhaddistir.

Müctehit muhaddisten ayrılır. İctihad şartlarını kendinde toplamışsa açık, sahih, genel ve hususî bir hadis olmadan kişinin (müctehidin) istinbatta bulunması, usûl kaidelerini, akıl ve icmâ delillerini kullanması caizdir. Murtezâ, [Muhammed b. Mansûr] İbn İdris [el-Hillî (ö. 598/1202)] ve Allâme [el-Hillî] ile ondan sonra gelen oğlu Fahrüddin [yani el-Fahrü'l-muhakkıkın], Muhammed b. Hasan el-Hillî (ö. 771/1371) ve iki şehîd, Muhakkık Şeyh el-Kerakî ve benzerleri böyledir.

İctihad için gerekli şartları üzerinde taşıyorsa muhaddis müctehitten farklıdır. Muhaddis, hem hadis bilgisine sahiptir hem de hadisleri anlayabilir. Bahsi-

42 Bu kişinin tam olarak kim olduğu açık değildir. Kummî'den sonra ve Hürr el-Âmilî'den önce onun adının zikredilmesinden anlaşılıyor ki Yezdî 1098/1687 ve 1104/1693 arasında vefat etmiştir. Ancak Kummî ve Hürr el-Âmilî'nin ölüm tarihleri bunu muhtemel yapmıyor. [Şu halde] bu, Abdullah b. Hüseyin el-Yezdî'ye (ö. 983/1575) bir referanstır, ya da Albdullah et-Tûnî'ye (1071/1660-61) yanlış bir referanstır.

ni ettiğimiz şeyhimiz el-Hür el-Âmilî'nin öğrencileri böyledir. Bunlar mukaddes Meşhed'de çoktur. Muhaddislerden bazılarına başka yerlerde temas ettik. Muhaddisler genel bilgiden daha fazla hadis bilgisine sahiptirler. Hatta o, müctehidin bilgisini artırır. Müctehitler hadisleri anlamına itibarla kastedilmeyen anlamda gelecek şekilde yorumlarlar. Böyle bir şahıs müctehit [Usûlî] olmayıp Ahbârî'dir. Bu durum, Usûlî ile Ahbârî arasında fark olduğunu gösterir.

32. Ahbârîler, müsbet bir amelin yasaklanmasını, *beraet-i asliyye* (suçsuz olmanın esas olması) dayanarak caiz görmezler. Buna örnek, kişinin abdestsizken Kur'ân metnine dokunmasının ve onu yazmasının haram olduğunu kabul etmemeleri, iki yolun (idrar yapma ve büyük abdest bozma ve kusma) dışında abdestin bozulmasını kabul etmemeleridir. Vitir namazının vâcip olduğunu kabul etmemeleri gibi, müsbet bir fiilin vücûbunu nefyemeleri de bizatihi *beraetten* kaynaklanmaz; bilakis imamlara ait "İnsanlar bilmedikleri müddetçe serbesttirler" ve "Allah'ın, kullarından [kulların ilgili şey hakkında] bilgisini gizlediği şey, onlardan kaldırılan bir yükür" sözüne dayanır.

33. Ahbârîler, *ahbârın* teâruzu hâlinde *berâet-i asliyye* dayanarak tercihe gidilmesini caiz görmezler. Usûlîler ise bunu caiz görürler.

34. Bir grup Ahbârî ve bunların arasında bulunan Fâdil Emîn el-Esterâbâdî (k.s) *el-Fevâidü'l-medeniyye* isimli eserinde, ihtiyaç zamanında beyanın ertelenmesini caiz görür.

Usûlîler bunun yasak olduğunu kabul ederler; ancak ihtilaf, ihtiyaç zamanında beyanın tehir edilmesi hususundadır.

35. Ahbârîler, *müteahhirûn dönemi* fakihlerinin sözleri üzerine, iddia edilen icmâya dayanarak, amel edilmesini caiz görmezler; çünkü kendisinden gelen bir rivayet olmadan mâsum imamın sözüne dâhil olanı bilmeye imkân yoktur.

Bazı Usûlîler bu konuda Ahbârîler'e muvafakat etmişlerdir; zira mâsum imamın sözü olmadan icmâ bizatihi delil olmaz. Bizim aramızda müştereken kabul edilen bir husustur ki icmâ bizatihi delil değildir. O, daha ziyade, hüccet olan kavli ki -mâsum imamın sözüdür- ortaya çıkarmaktır. İcma olduğu iddia edilen bir konuda, mâsum imama kadar giden bir rivayet yoksa ve bu rivayetin yaygın ya da mütevâtir olduğu ifade edilmemişse mâsumun sözü nasıl gerçekleşmiş olur? Mâsumun sözü gerçekleşmemişse o kesinlikle ne hüccet ne de delil olur. Usûlîler'in icmâ konusundaki sözlerini biliyorsun. Usûlîler'e göre icmâ delillerden biridir; hatta onlardan bir gruba göre, *haber-i vâhid*le nakledilen icmâ, rivayette haber-i vâhidle amel etmeye kıyas edilerek delil olur. Hâlbuki bu bâtıldır; zira haber-i vâhide dayanarak amel etmeye, ancak [bu hususta ayrıca] çok sayıda *müstefiz* hadis olursa, hatta *mütevâtir* hadis varsa izin verilir. Bu, icmâ iddiasını ihtiva eden haber-i vâhide dayanan ifadeden farklıdır.

36. Usûlîler ya da çoğu Usûlî, karşı çıkanın isminin belli olduğu icmâda ihtila-

fi dikkate almazlar. Onlara göre bu durum icmâya zarar vermez.

Ahbârîler'e gelince onlar bu kurala iltifat etmezler. Ahbârîler icmâya karşı çıkanın isminin (neseb) bilinip bilinmemesi arasında bir fark görmezler. Bununla birlikte mutlak olarak delile ve icmâya dayanan amel, bildiğin gibi, onlara göre delil değildir. Delil daha ziyade mâsum imamın sözüdür. Mâsum imamın sözü vârid olmuşsa/gerçekleşmişse, icmâya karşı çıkanın ismi bilinsin veya bilinmesin, [imâma ait olan] söz hüccettir. İmâmın sözü vârid olmamışsa bu delil değildir.

37. Usûlîler 'eşyada asıl olan ibâhadır' derler; zira imam, Allah Teâlâ'nın "O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı..."⁴³ âyetine binâen 'hakkında nehiy vârit oluncaya kadar her şey mübahdır' demiştir.

Ahbârîler bu hususta *tevakkuf* ederler. Usûlîler'in aksine onlara göre bir şeyin caiz olduğuna ilişkin *nass* olmadıkça o şeyin mübah veya haram olduğunu söylemeye imkân yoktur. Bilakis o, belirsiz/şüpheli kategorisinde yer alır. Hukukî meseleler üçtür: Helal bellidir, haram da bellidir, bu ikisi arasında şüpheliler bulunmaktadır.

Bu meselede *tevakkuf* ediyorum. Gerçekte bana zâhir olan, [bu husustaki] Kur'ân âyetlerine ve rivayetlere bağlı olarak Usûlîler'in sözünü tercih etmektir. Allah en doğrusunu bilir.

38. Ahbârîler, zayıf olduğuna dair *nass* bulunmadıkça *Kütüb-i Erbaa'nın*⁴⁴ [bütün hadislerinin] sahih olduğuna itikat ederler; zira onlar, birden fazla Ahbârî âlimin açık bir şekilde ifade ettiği gibi, ya mütevatirdir ya müstefizdir ya da onların mâsum imamlara nispetleri bilinmektedir.

Usûlîler ise bunu (*Kütüb-i Erbaa'nın* bütün hadislerinin sahih olduğunu) iddia etmezler.

39. Ahbârîler, hakkında *nass* şeklinde bir delil olmadıkça, *istishab* delili ile amel etmeyi caiz görmezler. Meselâ pis olduğunu bilmediğin müddetçe her şey temizdir. Abdest aldığında, senden *hades* vâki olduğunu bilinceye kadar tekrar abdest almama ve benzeri durumlar [buna örnektir].

es-Seyyid Mürtezâ gibi bazı Usûlîler, Ahbârîler'e bu konuda muvafakat etmişlerdir. Şeyhimiz [Süleyman el-Bahrânî el-Mâhûzî] Allâmetü'z-Zaman, "Bana göre iki görüşten en doğru olanı budur" demiştir. Usûlîler'in çoğuna göre bu [*istishab*] bir delildir. Gerçekte Muhakkık [Ca'fer b. el-Hasan el-Hillî (ö. 676/1277)] *el-Mu'teber* isimli kitabında bunu *edille-i erbaaya* dâhil etmiş ve bu suretle delilleri beşe çıkarmıştır. Müteahhirûn âlimleri ise bunu 'akıl delili' içinde mütâlaa etmişlerdir.

⁴³ el-Bakara 2/29.

⁴⁴ *Kütüb-i Erbaa*, İmâmîyye Şîası'nın *ahbârîna* dair dört kitaptır; on ikinci imamın gaybetinden iki asır sonra telif ve tasnif edilmişlerdir. Bunlar Küleynî'nin *el-Kâfî'si*, Şeyh Sadûk'un *Men lâ yhaduruhu'l-fakih*'i, Şeyh Muhammed b. Hasan el-Tûsî'nin *Tehzibü'l-ahkâm*'ı ve *el-Istisbâr*'ıdır.

40. Usûlîler, müctehidin [Ebû Abdullah Muhammed b. İdris] İmam Şâfiî (ö. 204/820), [Nûman b. Sâbit] Ebû Hanîfe (ö. 150/767) gibi Âmme (Ehl-i sünnet) ulemâsından alınan *usul-i fıkha* ve onun kaidelerine başvurmasını zorunlu görürler. Bütün İmâmî âlimler usûl-i fikhî ilk defa tesis edenlerin Sünnî ulemâ olduğunu kabul ederler. Âlimlerden bir grubun açıkça ifade ettikleri gibi, usûl-i fikhî ilk defa tesis eden Sünnîler'in ilki, İmam eş-Şâfiî'dir.

Ahbârîler usûl-i fikhî zorunlu görmezler; aksine mâsum imamlardan (Ehl-i ismet) gelen bir delil olmadıkça bunu caiz saymazlar. Ahbârîler'e göre zorunlu olan sadece mâsum imamların kaidelerine müracaat etmektir.